

Dissertatio inauguralis medica de fontis Spadani et Schwalbacensis convenientia ... / praeside Friderico Hoffmanno ... exhibebit Henricus Wilhelmus Haendtschky.

Contributors

Hoffmann, Friedrich, 1660-1742.
Haendtschky, Heinrich Wilhelm.

Publication/Creation

Halae Magdeburgicae : Typis Joh. Christiani Hilligeri, [1730]

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/kyzvdzpv>

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

**wellcome
collection**

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

DISSERTATIO INAUGURALIS MEDICA

33

DE

FONTIS SPADANI ET
SCHWALBACENSIS CON-
VENIENTIA

QVAM

DIVINIS AVSPICIIS

PRÆSIDE

DN. FRIDERICO HOFFMANNO

ORDINIS MEDICI SENIORE

PRO DOCTORIS GRADU

SVMMISQVE IN MEDICINA PRIVILEGIIS RITE
OBTINENDIS

Ad, d. Septembris A. AE. C. MDCCXXX.

Publicæ eruditorum disquisitioni exhibebit

HENRICVS WILHELMVS HÆNDTSCHKY

ZÜLLICHOV, SILES.

HALAE MAGDEBVRGICAE,

Typis JOH. CHRISTIANI HILLIGERI, Acad. Typogr.

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

1875

FONTIS SPADANI ET

SCHWABACHENSIS CON-

VENTENTIA

QUAM

DIVINIS AUSPICIIS

PRESIDE

DN. FREDERICO HOFFMANNO

ORDINIS MEDICINAE

PRO DOCTORIS GRADU

STAMBOULI IN MEDICINA PUBLIGI RITE

CONFERENDIS

ANNO 1875 A. M. DCC. LXXV.

Publica auctoritate pro auctoritate exhibita

HENRIK WILHELM HENDTSCHKY

ALUMNI

—————

IN VINDOBONA

Typis Joh. Christiani Hieron. Acad. Typogr.

Q. D. B. V.

§. I.

Acidularum, quæ passim in Germania nostra scaturiunt, non eadem est natura, neque eadem ad morbos, tam avertendos, quam abigendos, efficacia, sed magna diversitas, & ratione elementorum æque ac virium discrepantia. Ut igitur de omnibus eo melius constaret sigillatim, foret omnino operæ pretium, si quælibet ipsarum haberet, qui meritis laudibus in ægrotantium salutem præstantiam medentibus commendarent & nativas dotes cum memoratu dignis observationibus prosequerentur atque plenius exponerent.

§. II. Veteres quidem & adhuc ante triginta annos Medicorum ceteroquin doctorum plurimi, soteriorum, & calidorum, & frigidorum fontium, sive thermarum & acidularum, vera & genuina principia ignorarunt. Plerique potius, qui de medicatis aquis in lucem scripta ediderunt, peregrina, aliena plane &

naturæ humanæ prorsus infensa, non amica, ex metallis pariter & mineralibus, saliumque bituminumque familia effinxerunt agendi elementa numero plurima, e quibus vix unum reperire, vel demonstrare est integrum. Non tamen mirum, adeo hallucinatos esse priscos, quia Philosophiæ chymicæ & experimentalis cognitio ipsos præterit, cuius solius beneficio, ea quæ medico usui serviunt explorari ipsorumque contenta erui possunt.

§ III. Inprimis hoc ex fonte repetendum, quod olim crediderunt, & adhuc plurimi recentioris ævi credunt, minerales medicatas aquas, acidum quoddam elementum ac spiritum custodire, unde ipsis etiam acidularum nomen impositum. Sed primus utique inter omnes D. PRÆSES, jam ante aliquot lustra multis & claris argumentis demonstravit, ne minimum quidem acidi, sive spirituosi, sive fixioris, sed potius acido contrarium, alcalini nempe quippiam, in acidulis perperam sic dictis reperiri, eo quod alcalinorum est proprium, ut cum acido quovis affuso conflictum edant, ac lacti commixta illud non coagulent, id quod utrumque præstant acidulæ. Dein facta ulteriori indagine, idem D. PRÆSES aliquot postea dissertationibus, insignem illam, quæ inter acidulas & thermas intercedit convenientiam, publice docuit, & asseruit: thermas nihil aliud esse quam acidulas, intra terræ penetralia calefactas, eaque propter cum bonis ægrotantium rebus acidulas frigidas, moderato igne tepescitas, loco thermarum, tam interne, quam externe posse usurpari. Neque minus experimentis cum pluri-

mis

mis medicatis in Germania scaturientibus aquis institutis perspexit ac demonstravit, præter salinum ac terreum crassius elementum, inesse salubribus aquis spiritum quendam æthereum, volatilem, mineralem, ab eoque potissimam ipsarum virtutem esse arcessendam, adeo, ut hoc dissipato, vel in auras avolante, & sapor, & vis medicinalis præcipua mox expiret.

§. IV. Quæ quamvis ita sint, neutiquam tamen negandum, conspicuam etiam esse inter minerales medicatas aquas differentiam, modo majorem, modo minorem. Aliæ quippe plus, aliæ minus spirituosæ purissimi & ætherei principii; aliæ vitriolici, volatilis, martialis elementi, aliquid, vel nihil reconduunt; aliæ subtiliorem ac leviolem, aliæ rudiorem & graviorem, ob calcariam, vel ochream terram admixtam, vehunt aquam. Quæ ingredientium & mixturæ diversitas, diversas dein facit vires operationemque aliam atque aliam. Quare a circumspectis & rebus suis satagentibus Medicis exacte merito pernoscenda hæc differentia, quo in tam discrepante corporum, naturarum & morborum quoque indole, cum certa ratione dare queant consilium, quænam ex foteriis aquis, magis, vel minus, singulis convenient.

§. V. Dedit quidem & inculcavit utilissima hanc in rem monita passim in scriptis suis D. PRÆSES, quæ qui rite observat, eius consilia certe non cadent in irritum. Ut tamen specialius paullo constaret, qua ratione comparatio instituenda & differentia æque ac convenientia inter minerales aquas eruenda; placuit jam speciminis loco sistere celebratissimas binas acidulas,

dulas, Spadanæ scilicet & Schwalbacenses. Vtriusque enim hujus soteriæ aquæ genuinæ ac optime conservatæ copiam fecit haud ita pridem Dn. HOCHELMER, mercator Lipsiensis integerrimus, & nos utramque examini curate subjecimus. In quo quid observavimus, quid de viribus & usu censendum, exponemus candide, quo medentes eo certiores reddantur, quibus ægrotis. quibus in morbis & qua methodo usui sint acidulæ hæ nobilissimæ. Faxit DEVS feliciter!

§. VI. Prius vero quam nostra in examine Spadanarum & Schwalbacensium instituta experimenta promamus, haud abs re erit dispicere, quæ ipsis alii adscripserunt elementa. De Spadanis quidem edidit anno MDCXCIX, gallico idiomate tractatum NESSELIVS, Medicinæ Doctor & Senator Leodiensis, in quo & multa & varia ipsis inesse putat principia. Autumat enim easdem custodire quippiam martialis, eo quod canalium per quos decurrunt, & vasorum in quibus aliquamdiu stant, fundo atque lateribus, flavum sedimentum, quod vulgo ochram vocant, apponant. Id vero non quidem negandam, sed commune est omnibus ferme thermis & acidulis, ut in locis ubi scaturiunt, atque etiam in canalibus quos perlunt, terrestrem flavi coloris materiam deponant; ita tamen ut ab aliis id majori, ab aliis minori copia fiat.

§. VII. Idem porro auctor vult Spadanis inesse martiale vitriolum, ejusque in confirmationem provocat ad saporem. Verum, nos nunquam, neque ex
 acidu-

acidulis, neque ex thermis, verum martis vitriolum educere, neque illud per evaporationem, neque per atramentosum. adjectis gallis, colorem, deprehendere potuimus. Atque etiam in Spadanarum examine idem nobis accidit, quippe quæ insperfo gallarum pulvere, non nigrum, sed tantum colorem ex bruno rufescentem exhibuerunt. Neque tamen color hic, ut in aliis quoque acidulis accidere solet, perpetuus est, sed si aqua in liberiore aëre steterit aliquamdiu, non amplius comparet. Quod haud fallaci est indicio, genuinum vitriolum, quale est nativum, vel artificiale, ex vitrioli spiritu ac limatura martis paratum, minime in hisce aquis recondi. Quod autem sapor acutus, vitriolici quippiam mentiatur, id dubio procul principii subtilioris terreo-martialis & spiritus mineralis ætherei connubio tribuendum.

§. IIX. Porro nitrum vehere Spadanas aquas tradit NESSELIVS. At nitrum, cujus character inflammabilitas, ut ita loquamur, & fulminatio, neutiquam est nativum, neque in subterraneis locis ut ab aquis sorberi posset, reperitur, sed sal potius est aëreum, ex acido catholico, in aëre circumvecto, intime cum terra subtiliori alcalino-sulphureo maritato genitum, nec ullas unquam fontanas aquas, ut communis fert opinio, ingreditur. Vt mittamus ejusdem commatis asserta, quo aluminis, sulphuris & cerussæ contagio infectas esse nostras comminiscitur.

§. IX. Sic quidem fati multus est auctor hic in elementis Spadanarum nominandis, sed sterilis plane
in

in iisdem per chymico-mechanica experimenta demonstrandis. Argumenta potius, quibus sententiam suam probare nititur, redeunt ad conjecturam & ex operationibus ac diversis effectibus sunt desumpta, quibus etiam ante ipsum egregii alii viri, quos advocat testes, usi fuerunt. Scilicet observatum fuerat, acidulas nostras adstrictivam & roborantem, nec non excretionem sistentem facultatem possidere. Hinc alumen ipsis inesse crediderunt, quod virtute pollet eadem. Observarant, hanc aquam vim habere calefaciendi & cum fructu in morbis frigidis & personis natura phlegmaticis usurpari, quare sulphur ipsi inesse conjecerunt. Noverant per experientiam, Spadanas in morbis a bile ortis nimium æstum restinguere; eundem vero etiam effectum nitrum præstare: unde hoc illis inesse bona fide crediderunt. Vitriolum vero & ferrum omnibus fere loteriis fontibus inesse voluerunt Majores, inducti virtute eorundem roborante & aperiente, qua excretionem per alvum, urinam & sudorem promovendo & obstructa expediendo, in gravibus chronicis morbis opem ferunt incomparabilem.

§. X. Non melior fuit Schwalbacensium fors. Harum enim utilitas spectatissima jam pridem quidem inclaruit, & longius quam ante centum annos in medicum tractæ sunt usum. Nec defuerunt, qui de iis scripto aliquid consignarunt, inter quos primas fert JO. DANIEL HORSTIVS. Sed quicquid de salutari hoc latice disserunt, eodem infirmo conjecturæ & ab effectu tantum desumpto fundamento nititur.

titur. Nimirum quia hæc aqua pro diverfitate corporum ac morborum refrigerat, exsiccat, adstringit & calefacit, ferrum, vitriolum, ochram, sulphur, alumen, fal fossile, nitrum, in ipsius sinu hospitari, sine ullo experimento & inde ducta demonstratione, perhibent ac salutaris effectus causam ab imaginariis hifce elementis repetunt.

§. XI. Nos igitur, relictis ducibus hifce, viam ingressi fumus aliam, & per instituta tentamina varia, chymica & mechanica, in genuina horum fontium agendi principia cum cura inquisivimus. Quo perspectum habuimus, ne ullum quidem ex allegatis ingredientibus, iisdem inesse revera, sed longe aliis præstabilem ipsarum virtutem in acceptis esse ferendam. Simul etiam innotuit, magnam Spadanis cum Schwalbacensibus esse convenientiam, qualem fovent aliæ nullæ, & ob id eo magis notandam.

§. XII. Primum, quod adornavimus tentamen, fuit ponderatio. Levitatem enim & subtilitatem aquæ nosse, est in examine palmarium, magnumque ad dignoscendam salubritatem fert momentum. Replevimus hunc in finem vitrum satis capax aqua pluviali, id lanci exquisitæ imposuimus, & vidimus, vitrum cum aqua gravitatem habere novem unciarum, drachmarum sex & granorum fedecim. Eidem dein vitro, ad eandem altitudinem, infudimus fontanam aquam, in area ædium D. PRÆSIDIS scaturientem, eadem lance libravimus & notavimus pondus novem unciarum, sex drachmarum & triginta sex granorum. Tum eodem modo expendimus in bilance Schwalba-

censem minerales aquam, ac observavimus, eandem idem pondus drachmarum & unciarum, sed granominus æquare quam cælestem. Et in Spadanæ demum ponderatione, eadem prorsus, quam quæ in Schwalbacensis, fuerunt notata. Ut adeo pateat, utramque aquam bonitatis indicem egregium ferre levitatem tantam, quæ uno grano superat ipsam pluvialem, fontanam communem vero viginti uno granis.

§. XIII. Aliud dein adhibuimus ad examen gravitatis instrumentum, a D. PRÆSIDE inventum, ad explorandum falis, vel sacchari in aqua communi contenti pondus. Hoc ita fabrefactum, ut in aqua pluviali purissima penitus ferme submergatur, in aliis vero differentiam monstrant insculptæ drachmæ ac lineæ. Nimirum si aquæ puræ libræ, inditur sacchari aut falis drachma, immissus in eam hydrometer eminet ut conspectui offerat punctum drachmæ, si plus, ascendit altius, si minus, mergitur. Hanc stateram etiam immisimus Schwalbacensi, ex lagena exacte obturata, nihilque vacui habente desumptæ, & in conspectum venerunt drachmæ duæ. Summus etiam ex lagena, quæ ante hebdomadem aperta sic non prorsus plena seposita fuerat, eandem hanc minerales aquam, saporis non amplius adeo acuti, in qua staticum instrumentum ad drachmam unam & aliquot lineas submersum. In Spadana recenter ex plena lagena effusa statera erecta est ad drachmam; in ea quæ aliquot dies staterat in aëre libero, tantum ad duas tertias drachmæ. Aqua vero fontana eodem instru-

mento

mento explorata drachmæ unius gravitatem in libra exhibuit.

§. XIV. Hæc duplici modo instituta experimenta statica, sibi invicem videntur esse contraria. Priori enim ratione nostræ minerales aquæ leviores fuerunt fontana, posteriori graviore. Verum jam pridem id notavit D. PRÆSES, atque etiam hujus differentia subinde meminit. Nec causa singularis hujus phænomeni adeo occulta. Videlicet subtile illud spirituosum elementum, quod minerales aquas incolit, elastica est & expansiva indolis. Elater autem, seu elastica vis, uti quamplurimis physicis, pneumaticis & aërometricis experimentis constat, æqualis est motui gravitatis, seu ponderi. Atque adeo elastica & expansiva virtus ætherei in aqua principii, eodem modo hydrometricam lancem sursum urget, ac materia salina vel terrea gravitatem concilians ejusdem descensum impedit. Vnde quo magis minerales ejusmodi & spirituosæ aquæ stateram elevant, eo subtiliores sunt eoque meliores, licet gravitatem mentiantur. Vicissim quo minus spirituosum hoc elemento imbutæ descensum impediunt, eo rudiores minusque salubres censendæ, quamvis videantur esse leviores.

§. XV. Sed pergendum in examine. Si sapore explorantur, & Spadanæ, & Schwalbacenses exhibent acutum, sed illæ magis ad vitriolicam quandam constrictionem accedunt, hæc autem penetrantiores, quia plus spirituosum elementum custodiunt, quo etiam fit, ut non secus ac vinum odore nares ferire soleant, & ob id vernacula audiant *der Wein-Brunnen*. Col-

lor utriusque aquæ pellucidus est atque perspicuus. Quam vero mutationem inspersis gallis subeat dictum supra §. VII.

§. XVI. Per mixturam reagentium observavimus hæc. Neque falis tartari solutio, neque spiritus falis ammoniaci urinosus, Spadanis æque ac Schwalbacensibus instillata, ullam, tam in colore, quam consistentiâ, ipsis inducunt mutationem. Idem accidit commixta sublimati mercurii, lunæ & saturni sacchari solutione. Quod indicio est, nihil calcarii aut falis communis ipsis inesse; quandoquidem si quippiam inest, ad horum reagentium mixturam, aqua illico turbatur, lactescit & nonnihil sedimenti ad fundum dimittit, uti quidem factò cum aqua fontana communi tentamine, accidit. Quod si autem hæ aquæ aliquamdiu steterunt in aëre apertæ & spirituosum subtile elementum aufugit, confuso tartari per deliquium parato oleo, nec non lunæ liquamine, pellucidam faciem deponunt & lactescentem colorem exhibent.

§. XVII. Violarum sirupus, qui certissimus falis tam acidi, quam alcalini, in aquis proditor, si Schwalbacensi commiscetur, nitidam viridescentem exhibet tincturam, luculento testimonio, hospitari in ipsis alcali. Sed Spadanæ colorem sirupi non mutant. Neque etiam si Schwalbacensibus aëri expositis aliquamdiu & spiritu orbis immittitur, viridis amplius emergit color, sed natus violaceus manet. Ex quo merito concludendum, alcalinum principium unacum spirituoso in aëre destrui.

§. XIX.

§. XIII. Admixtis aquis hisce acidis liquoribus, oboritur pugna. Schwalbacenses quidem cum vini aceto forti valide effervesunt & bullulas rejiciunt copiosissimas. Infuso Rhenano vino, nec non Mosellano, conflictus idem fere est, non ita a vitrioli spiritu. Spadanæ hisce commixtæ, etiam quidem effervescent, non tamen tam valide, neque tam copiose bullulas emittunt. Vbi vero dissipato minerali spiritu instituitur experimentum, vix ac ne vix quidem pugna observatur ac effervescencia.

§. XIX. Cum lacte promte ineunt connubium aquæ nostræ. Neque etiam lac hac mixtura densatur in coagulum, sed potius tenuius longe redditur ac fluidius. Quo apertissime erroris arguitur illorum opinio, qui acidum mineralibus hisce aquis inesse putant principium, ac ob id sub earum potu ut lacticia in victu vitentur, serio præcipiunt.

§. XX. Atque sic se gesserunt soteriæ nostræ aquæ in examine per reagentia. Quo absoluto, perreximus ad eruenda ea quæ ignis ministerio educuntur. Sumimus hunc in finem sedecim uncias, sive libram civilis ponderis aquæ Spadanæ, eandemque indidimus patinæ stannæ, subdidimus lenem carbonum ignem, & dissipato in auras humido, obtinuimus pulverem siccum terreo-salinum, grana decem pondere æquantem. Idem dein experimentum eodem modo adornavimus cum Schwalbacensi, ac idem quoq; materiæ restitantis pondus habuimus, ea tamen cum differentia, quod hoc residuum magis flavesceret & mar-

tialis subtilis terræ indicium ferret, quam quod ex Spadanis manserat.

§. XXI. Restitantes hanc post exhalationem materiam fixiorem, terrestris, salinæ indolis aqua irroravimus, spiritum vitrioli instillavimus & observavimus fermentativum quasi cum bullulis & conflictu motum. Quo composito, aliam portionem residui aqua diluimus & affudimus violarum syrupum, ac viridis in conspectum venit color. E quibus haud fallax capiendum indicium, inesse huic residuo quippiam terræ salinæ ad alcalinam indolem accedentis. Alii hujus cramatæ portioni affudimus vitrioli oleum, ut videremus, an post ebullitionem vapor albus ascenderet, uti fieri solet si communi sali adjicitur hoc oleum. Sed observavimus nihil, eoque compertum habuimus, ne quicquam salis communis in harum aquarum sinu delitescere, quod tamen alias satis accidit frequenter Selteranis, Antonianis, Egranis & Wisbadensibus aliisque soteriis undis.

§. XXII. Ex omnibus igitur hisce curate factis & notatis experimentis patescit abunde, nostras acidulas levitate, subtilitate ac puritate, plures, immo potissimas Germaniæ salubres aquas superare longissime. Neque enim multum terræ ochræ, alcalinæ, neque multum salis fixi, aut calcarii amari, aut culinæ habere; quod tamen alias thermæ & frigidas minerales aquas redundantius incolit, Sedlicenses, Egranas, Wisbadenses, Selteranas ac Pyrmontanas. Præcipuum potius quo operationem suam exsequuntur elementum, est delibatissimum, ætheræ, expansivæ &

vola-

volatilis indolis spiritus, qui medicatarum aquarum quasi anima, a quo potissimam salutaris suæ facultatis partem trahunt. Hic pro diversitate materiæ cui occurrit atque adhæret, varia exhibet phænomena variosque effectus. Scilicet quum sese unit cum tenuissimis martis moleculis, vitrioli indolem, saporem quoque ac virtutem refert. Vbi cum terreis alcalinis congregitur, sal æmulatur alcalinum. Hæc tamen salia, tam vitriolicum, quam alcalicum, non fixam, sed volatilem ab hoc spiritu nanciscuntur naturam. Quo fit, ut calore cum spiritu promte abeant in auras, pereunte simul sapore, aperiente, roborante, acidum absorbente & corrigente virtute, ac remanente aqua effœta insalubri. Ex quibus porro in proclivi judicare, mineralem hunc spiritum esse veram & efficientem causam virium, quibus minerales aquæ in morbis omnis generis persanandis æque ac arcendis, præstabilem suam facultatem debent. Atque quum levis & subtilis aqua hujus nobilissimi spiritus sit quasi vehiculum, nullum utique est dubium, quin sic imbutus latex per omnes corporis tubulos ac mæandros expedite pervadere, impactos ibi humores expedire, tenaces dissolvere, falsos, acres acidosque contemperare & per convenientia emunctoria eliminare possit. Vt adeo pateat, ejusmodi aquam esse vere medicinalem & longe tutius longeque efficacius potari, quam si in chronicis præsertim ac difficilibus morbis aquæ rudiores, graviores, heterogeneis, ochreis aut calcariis particulis fœtæ aquæ in usum vocantur.

§. XXIII. Patet porro ex dictis, magnam utriusque nostri fontis mutuam esse convenientiam, tam quoad bonitatem aquæ, quam ingredientium proportionem & elementi spirituosæ ubertatem. Ex quo perito artifici in promptu est judicare, exquisitam quoque utrisque intercedere virium & effectuum paritatem, in referendis viscerum & vasorum obstructionibus, fundendis ac diluendis tenacibus ac spissis succis, promovendis omnis generis excretionibus, per alvum, urinam & perspirationem, & quod maxima est, in roborando & confirmando nervosarum fibrosarumque partium tono labefactato. Qui sicuti plurimarum difficilium ac chronicarum passionum auctor est; ita ad emendandum illum & oriundos inde morbos præseindendos, nihil certe præstabilius nobilissimo elasticæ & expansivæ indolis spiritu, aquas nostras redundantius incolente. Hic enim dum remissam nimis cordis muscoli, arteriarum omniumque tubulorum qui fluida vehunt vim motricem firmat atque intendit, auget simul sanguinis omniumque in corpore humorum progressivum motum & secundat pendentes ab hoc utilium secretiones ac inutilium egestionem, a quibus maxime sanitas & integritas corporis venit, & in quarum restitutione maximum sanandi momentum est repositum.

§. XXIV. Quæ quum ita sint, nemo, nisi qui ex ignorantia artis est osor, negabit, saluberrimam esse horum fontium in quamplurimis morbis facultatem. Sed nolumus longiores esse in recensendis quibus medentur malis, inprimis quum abunde id factum sit,

ab iis qui ex instituto de ipsis egerunt, & de Spadanis quidem omnium optime *Henricus ab HEER*, ac de Schwalbacensibus, supra laudatus *Io. Daniel HORSTIVS*. Sufficiet nominasse ex his morbos, quibus profuisse exemplis & rationibus docent. Id autem asseverant de ventriculi morbis, anorexia, vomitu, inflatione, nausea, inappetentia, ructibus, diuturno ardore & dolore cardialgico; de morbis intestinorum, torminibus, colica flatulenta, spasmodica & scorbutica, cholera, diarrhœa, nec non lumbricis; de morbis hepatis, ictero, cachexia, principio hydropis atque etiam scorbuto; de affectibus renum ac vesicæ, mictione dolorifica, ischuria, nephritide, vesicæ & renum calculo; de morbis nervorum, quorsum referimus, affectum spasmodico - flatulentum sic dictum hypochondriacum & hystericum, spasmos etiam artuum dolores creantes, rheumatismos appellatos; de morbis uteri, fluxu menses suppresso, vel plane deficiente, aut vicissim nimium effuso, fluore albo atque sterilitate.

§. XXV. Quod autem mirum videtur, iis maxime, qui in eruendis morborum causis minus exercitati, est ille contrarius quasi quem in sanguinis profluvii præstant effectus. Scilicet quando in muliebri sexu salutaris illa sanguinis per uterina vasa excretio, deficit, vel plane supprimitur, & ea propter mulierculas atrocia excruciant pathemata; foteriæ nostræ aquæ, stillicidium, frustra adhibitis etiam famigeratissimis pharmacis, revocant feliciter, & sic causam multorum malorum præscindendo, juvant egregie.

Vicissim ubi sanguis effusus quam corporis constitutio fert effluit, idem hoc remedium opem fert eximiam & excessivum profluvium compescendo, imminentes inde graves morbos, cachexiam, phthisin & lentas febres arcet. Idem accidere in viris hæmorrhoidibus obnoxiiis multiplici compertum habemus experientia. Sive enim sanguis immodice per ani venas efferatur, sive suctus fluxus retineatur, utriusque malo efficacissime opitulatur aquarum nostrarum potus. Vtrumque vero præstat in utroque sexu, aperiendo vasa obstructa. Etenim obstructis arteriosis tubulis, nec menses, nec hæmorrhoides, debito modo succedunt, sed resistunt. Vicissim ubi hæmorrhoidalia, vel uterina vasa obstructa, sanguis aliorsum ruit, ibidemque cum impetu prorumpit. Igitur quod obstructos tubulos expedit, id sanat malum utrumque. Quod præstare fontes nostros docet ratio, & exemplis confirmat NESSELIVS, tractatu supra allegato §. VII.

§. XXVI. Non minus oppositus sibi videtur duplex ille effectus, quem minerales spirituosæ aquæ præstant, in excretionibus per vomitum, alvum & sudoris spiracula sedandis, æque ac provocandis. Etenim in alvi profluviiis, dysentericis etiam, nec non cholericis, Antonianas non modo, sed & Selteranas acidulas, præsertim cum tertia lactis parte remixtas, eximie conduxisse, novimus ipsi. Et de Schwalbacensibus meminimus, WALDSCHMIDIVM commendasse in dysenteria tum epidemica ipsarum potum. Qui vero vomitu crebriori, ex imbecillitate, seu

seu potius tono tunicarum ventriculi dejecto, & oriunda inde crudorum, viscidorum & acidorum humorum faburra laborarunt, his non præsentius & efficacius per ipsam experientiam novimus præsidium harum aquarum usu. Qui etiam largis cum lento & emaciante calore, nocturno præsertim tempore, ob cito nimis suppressas criticas evacuationes, vel febriles commotiones, diffluunt, his omnino præsidio est exoptatissimo aquarum nostrarum potus. Etenim, dum subtili & spirituofo suo elemento labefactatum excretoriorum tonum roborant, & humido suo puro atque tenui peccantem in corpore materiam, quæ acrimonia nerveas fibrillas ad excretionem exstimulat, diluunt atque contemperant, sistunt motum impetuosum, eoque simul excretionem compescunt.

§. XXVII. Sunt etiam non tantum ex vulgi genere, verum etiam Medicis minus peritis, qui in cachecticis & sero turgidis corporibus, aquarum mineralium usum reformidant, quasi aqua tanta copia quotidie pota, malum augeret ac hydropem ingeneraret. Verum frustraneus est hic timor, qui ignorantium concutit animum. Nam medicatæ aquæ potius præscindunt hydropem & cachexiam persanant. Diluunt quippe tenaces viscidos humores, eosdemque ad excretionem præparant, simul tonum & elasticam vim excretoriorum tubulorum firmant, quo non modo inutiles ac superflui humores, per vomitum, alvum, urinam ac sudorem eliminantur, sed & corpus omnesque in ipso partes ab exundante humiditate liberantur & exsiccantur quam optime.

§. XXIX. In vincenda febrium intermittentium contumacia, an fontes medicati habeant usum? ambigunt multi. Etenim nullus fere eorum, qui de mineralibus aquis scripserunt ex instituto, mentionem iniecit emolumenti quod in febrilibus præstant insulibus. Neque etiam febres poscunt & admittunt talem potum ac usum, quem quidem servant, qui in aliis morbis tendunt ad scatebram, ibi certam quotidie bibunt mensuram & sic curam uti vocant conficiunt. Sed ordinarii potus loco, tam intra, quam extra paroxysmum, potari possunt quam optime, atque etiam cum ipsis alia remedia antifebrilia, salina, detergentia, amara etiam & roborantia assumi possunt ceu vehiculo commodissime. Novimus certe diuturnas quotidianas, autumnales tertianas, quartanas quoque, immo mesentericas & lentas, quæ ex nimis cito suppressis adstringentium ope, aut recidivantibus febribus accesserunt, hac ratione sanatas esse felicissime. Neque tamen mirandum, scriptores hunc effectum sicco præteruisse pede. Neque enim ullus febre correptus peregre proficiscetur ad scatebras has; neque etiam qui accedit, facile ibi corripitur morbo febrili.

XXIX. An qui labe & vitio pulmonum affecti phthiseos metu tenentur, uti possint his aquis? haud levis momenti est quæstio. Plurimi id negant & pernegant. Verum respondendum cum distinctione. Si corrupta & exesa est pulmonum substantia & insignis humorum facta effusio; si tota pulmonum substantia scirrhis obsessa & vomicis; si polyposæ, uti
haud

haud raro accidit, adfunt in pulmonum vasis concre-
 tiones : si etiam hydropis pectoris jam præsto est
 principium, potum aquarum suadere utique foret da-
 mnosum. Verum ubi phthiferos duntaxat est princi-
 pium; sique ex hypochondriorum vitio nascitur, ac
 ob tonum pulmonum labefactatum, ingens feri ad pe-
 ctus fit affluxus & cum tussi diuturna ac valida, quasi
 rheumatismus; neutiquam dissuadendus, sed potius
 præcipiendus est acidularum usus. Et quamvis levis
 præcesserit exulceratio, eandem tamen omnino egregie
 ad consolidationem aptam reddit mundificando, hoc
 remedium, præsertim si ex catarrhali & scorbutica de-
 fluxione fuerit oborta. Tum potius medicatæ hæ
 aquæ cum lacte remixtæ & convenienti modo usur-
 patæ, levamen afferunt, suffragante quamplurimis
 exemplis experientia, incomparabile. Quod enim
 exulcerationibus in interioribus corporibus non sint
 inimicæ, sed salutares, uberius confirmant effectus
 saluberrimi, quos in renibus, vesica & prostaticis glan-
 dulis ulcere obsessis, præstitisse, fidem faciunt testes
 oculati, exceptione majores, HEERIVS, HOR-
 STIVS atque NESSELIVS, locis citatis.

XXX. An porro in morbis capitis & cerebri, so-
 porosis affectibus, lethargo, coma, catalepsi, apoplexia
 hemiplexia, paralyfi vera, epilepsia, gutta serena, ca-
 duca vertigine, nec non furibundis & melancholicis
 deliriis, ex usu sint minerales aquæ? vexatum est du-
 bium. Non enim leve dubitandi momentum fugge-
 rit, quod hi morbi potissimum a nimia membrana-
 rum cerebri remissione, vasorum distensione ac reple-
 tione,

tione, immo humorum incerebri tubulis stagnatione, vel plane effluxu, ortum ducunt. Quæ omnia, ne augeat atque exacerbet tam copiosus aquarum potus, metus esse videtur haud adeo injustus. Accedit, quod hæ aquæ spirituoso elastico, quo uberius perfusæ sunt elemento, caput temulentia quadam afficiant, vasaque nimium distendendo, eorundem tonum non-nihil debilitent. Verum & heic prudenti opus est limitatione. Quod si enim nominati supra morbi, sunt, ut scholæ efferunt, idiopathici, id est, sedem & causam suam principaliter ipso in cerebro ejusque membranaceis & vasculosis partibus, multum læsa illarum substantia, habent, ac præterea propter diuturnitatem in habitum quasi sunt conversi; satius utique est, abstinere a potu. Sed ubi symptomatici sunt hi morbi, ex hypochondriorum, vel primarum viarum vitio orti, neque in habitum jam conversi sunt, neque etiam cerebri substantia labe affecta, nullo modo reformidandæ, sed potius in usum vocandæ hæ aquæ.

§. XXXI. Quum porro insignis ratione ingredientium, saporis, subtilitatis & virium quoque inter medicinales aquas vigeat differentia, & eapropter aliæ præ aliis, aliis atque aliis individu- is, nec non morbis, sint convenientiores; disqui- rendum merito: quando & quibus nostrarum potus sit magis ex usu. Iam diximus supra, easdem tenues esse atque subtiles, minerali spiritu copiose af- flatas & quippiam volatilis vitriolici complecti. Vn- de peritus utique facile judicabit Medicus: peculia- rem ipsis inesse roborantem, ac dejectam partium

motricem vim ad propellenda fluida firmantem facultatem. Iudicabit porro: ob puritatem ac tenuitatem humoris ad succos viscidos diluendos, glandularumque ac minimorum tubulorum obstructions referandas, easdem esse utilissimas. Ex quibus tandem recte concludet: in omnibus iis morbis, ubi toni adest remissio, præsertim in ventriculo & intestinorum canale, in sexu potissimum sequiore, temperamento phlegmatico aliisque imbecillioribus corporibus, nostras aquas in parva etiam quantitate potas esse saluberrimas. Scilicet in vomitu, diarrhœa, albo fluore, feminis stillicidio involuntario, rheumatismis, catarrhis, sudoribus nocturnis, nimio mensium ob debilem uterum fluxu, nec non pendente ab eadem causa sterilitate, Spadanas cum Schwalbacensibus, plus præstare atque efficere, quam alii medicati Germaniæ fontes.

XXXII. Contra ea, ubi ex primis viis exturbanda per alvum humorum vitiosorum copia & colluvies, in cachecticis, phlegmaticis, vel etiam hypochondriacis; omnino Egranæ & Wisbadenses acidulæ cum Sedlicensibus proferendæ sunt nostris. Vbi dein acidi pontici humores, quorum uber esse solet proventus in hypochondriacis & hypochondriaco-melancholicis, nec non quartana diuturna cum nimia ciborum appetentia laborantibus, contemperandi & per inferiora simul efficaciter eliminandi; Carolinæ thermæ in hoc perficiendo omnibus sunt superiores. In morbis pectoris, renum ac vesicæ vitiis, ubi diuresi opus est, aut etiam erosio & exulceratio has partes tenet, simulque nervosarum & membra-

nacea-

naccarum partium systema multis & validis spasticis obnoxium est stricturis ; Selteranæ , Antonianæ & Wildungenses acidulæ, nostris erunt antepōnendæ, eo quod parum virtutis adstrictivæ & vitriolicæ, sed multum salis alcalini cum aqua pura habent, neque tam ubertim spiritu minerali sunt foetæ.

XXXIII. Neque etiam negandum, quosdam ex mineralibus sic dictis fontibus, certis corporibus & temperamentis, victu etiam diverso utentibus magis congruos esse & aptos. Sic Pyrmontæ acidulæ, rudiori aqua, sed copioso spiritu instructæ, optime quadrant Westphalis, qui victu fruuntur duriori & natura sunt robusti, non vero iis, qui sunt corporis tenerioris & tenui quoque diætæ assueti. Carolinæ thermæ aquæ sunt percommodæ Bohemis & viciniæ incolis, qui cibis ac cerevisiis nutrientibus multum fruuntur. Qui autem loca inhabitant calidiora, vini potum frequentiore habent quam cerevisiæ, qui etiam cholericæ & siccæ sunt constitutionis ; his utique, si valetudinem incurrunt adversam, saluberrimæ sunt Spadanæ, nostræ & Schwalbacenses cum aliis mitioribus aquæ. Ut adeo divina merito veneranda sit & celebranda benignitas ac sapientia, quæ hominum saluti tam clementer prospexit, ut quælibet regio ejusdemque incolæ habeant auxilia ipsis maxime accommoda, quibus valetudinem levare possint, ac inter hæc maxime medicatos fontes, quorum alii alvum, alii urinam movent, alii acidum contemperant, alii acre obtundunt, alii viscidum resolvunt, alii roborant leniterque adstringunt, alii vicissim spasmos & ri-

& rigidas fibras molliunt. Quem singularem omnium indolem, merito scrutari & perspectam habere debet peritus ac rebus suis satagens Medicus.

§. XXXIV. De ipso autem aquarum salubrium usu id monendum habemus in genere: erroneam esse illam pervulgatam, & Medicorum, & aliorum sententiam: thermas & acidulas certo tantum anni tempore, vere scilicet, vel exeunte æstate, esse per definitum temporis, mensis circiter, spatium, ad curam, uti vocant, potandas. Nam ratione & experientia convicti scribimus, omni tempore, ver sit, sive æstas, autumnus vel hiems, saluberrimum esse aquarum mineralium potum, non modo ad scatebram, sed & in remotis ab ea locis, modo in lagenis rite obturatis eo transportentur. Scilicet in variis tam longis, quam acutis morbis, & parcius, & copiosius, nec non vehiculi remediorum loco, solæ etiam mane, aut vesperis, vel vino remixtæ, inter cibos commodissime & cum insigni sanitatis emolumento, secundum periti artificis præscriptum, bibuntur foteriæ aquæ. Quare omnibus quibus salus sua cordi, quibusque comparandi facultas, serio suademus & candide, ut in promptu habeant, si conflictantus morbis, convenientem cuilibet salutarem laticem. Nam profecto, aquis summam & arcanam prorsus juvandi virtutem indidit universi opifex benignissimus, quam tamen norunt paucissimi.

§. XXXV. Vt tamen speratus salutaris effectus obtineatur eo certius, curandum, ut integris viri-

D

bus

bus bibantur in disitis maxime locis. Jam huc usque ex acidulis vix ullæ tam raro rite conservatæ ad nos pervenerunt, quam Spadanæ & Schwalbacenses, ita ut ex viginti lagenis, quandoque vix quinque usui fuerint aptæ, reliquis effœtis & corruptis. Ex quo autem mercator Lipsiensis famigeratissimus Dn. HOCHHEIMER transferri curavit has aquas, ipsius solertia ac circumspœctione factum est, ut jam possint haberi incorruptæ & spiritu minerali penitus refertæ. Artificium conservandi absolvitur his. Lagenæ seligendæ sunt compactissimæ compagis & probe exustæ ac vitrea quasi cœrulea crusta obductæ, ne per patentiores poros elabatur nobilis ille spiritus. Dein exacte sunt obturandæ eumque in finem orificia claudenda subere non carioso, sed integro, cera terebinthinacea, vulgo *Baumwachs*, fissuræ oblinendæ, ac corium extus illigatum pice inducendum ubique, ne aëri accessus & subtili elemento exitus pateat. Tum non sole ardentissimo, vere exeunte, vel ipsa æstate, transportandæ, semperque probe obtegendæ lagenæ, ne accessu solis calefiant, quo multum virium & spiritus dissipatur; frigidiori potius tempestate & noctu quoque transportatio instituenda, & sic certo servatur aquarum integritas.

§. XXXVI. Specialem demum usum quod attinet, has servandas præcipimus cautiones. Si solennis, uti vocant, cura, cum iis instituenda, five domi, five ad scatebram, videndum primo omnium, ut, si corpus plethoricum & sanguinis missionibus affectum,
 duobus

duobus minimum ante potum diebus, vasorum perfectam venam fiat depletio. Dein ante usum etiam prima corporis regio a sordium colluvie repurganda. Neque tamen id perficiendum acrioribus catharticiis, quæ intestinorum tonum destruendo, felici aquarum operationi mirum obsunt, sed clementioribus congruis. Inter quæ pro naturæ & primarum viarum dispositione ex usu esse possunt, vel manna soluta ad uncias duas, cum drachma una cremoris tartari, vel passulæ rhabarbarinæ laxativæ, vel pilulæ balsamicæ ad Beccherianarum exemplar concinnatæ, vel etiam magnesia alba, cum, vel sine sale cathartico oblata.

§. XXXVII. Postea ipsa potatio sic instituenda, ut primo die, libra tantum dimidia, secundo integra, tertio duæ libræ, tres tum aut quatuor libræ, eo usque, donec per alvum, urinam & sudorem, aqua sufficienti æquali mensura iterum secesserit. Quod ubi factum, quantitate hac continuandum ad finem usque curæ, eademque absoluta, ad evehendas reliquias, superius commendata laxantia, sed majori paullo dosi, per biduum usurpanda. Quod si etiam sub ipso potu alvus obliviscatur officii, flatus in intestinis renitantur, vel etiam peristalticus motus inversus sit, clysteribus non adeo acris, sed tantum stimulantibus, carminativis ac demulcentibus, ad inferiora vocanda est humoris evacuandi copia, vel pilulæ balsamicæ, ad aliquot tantum grana, circa somni tempus, deglutiendæ.

§. XXXIIX. Alia ceterum remedia sub potu commendare non solemus, quia ipsis aquis jam egregia inest medicamentosa virtus. Vnum vero, tum ad secundandam auspiciatam operationem, tum avertenda quæ quandoque incidunt symptomata, habemus quod commendemus medicamentum, longo usu atque experientia comprobatum. Est illud elixirium D. PRÆSIDIS balsamicum temperatum, ex benignis balsamicis speciebus cum menstruo lixivioso paratum. De quo in prandii ultimo hausto, vel etiam aliquot horis post, digestionem peractam, octoginta, vel centum guttæ sumendæ cum quovis vehiculo. Id enim mirifice succurrit digestionem, acidum & viscidum corrigit, chylo blandam conciliat subtilitatem atque temperiem, simulque tonum intestinalem servando integrum, excretionum successui velificatur egregie.

§. XXXIX. Vbi tamen vis morbi nervosis partibus insidet altius, uti fieri solet in diris passionibus spasmodicis, spastico-convulsivis, arthriticis, arthritico-rheumaticis, præter internum aquæ potum, utilissima sunt balnea. Possunt autem hæc concinnari ex aqua dulci, nullo minerali sale, aut martiali principio imbuta, quam habent Piperanæ, Tœpliceses, nec non viperinæ, nostris das Schlangebad. Quæ certe balnea, ad laxandas nervosarum partium tensiones & contractiones longe magis ex usu sunt, quam quæ multum croci martis, vel terreo-ochrei, salini, aut calcari principii vehunt.

§. XL. Si quis porro ob caput debilius has emi-
 nenter spirituosas aquas ferre nequeat, alius puræ
 fontanæ miscela easdem temperet. Si porro forsan ad-
 strictio & spirituum ubertas nervis & pectori videatur
 inimica a afininum lac, vel lactis serum, ad emendan-
 dam hanc qualitatem admisceatur. Qualem præter-
 ea mixturam in podagra, arthritide, scorbutica lue,
 infando dolore artuum & membra divexante, in pur-
 pura quoque scorbutica, nec non foedis cutis exul-
 cerationibus, summo cum ægrotantium levamine,
 multoties commendavit D. PRÆSES.

§. XLI. Maxime omnium vero sub harum aqua-
 rum usu exquisitum in vita victuque servandum regi-
 men. Animi cura habeatur præcipua, ut sit tran-
 quillus, ab omni affectuum impetu, meditationi-
 bus & fatigationibus liber. Nihil enim sub potu ha-
 rum aquarum permiciosius, quam vehementiores a-
 nimi per iram, aut terrorem commotiones, quippe
 quæ aquarum per vias ordinarias secessum legitimum
 intercipiendo, anxietates, flatulentias aliaque sym-
 ptomata creant gravissima, ut satius sit, si inciderint,
 illico abstinere a potu. Dein sub usu nihil accommo-
 datius; quam ordinarii potus loco, bibere minera-
 lem aquam, cum dimidia fontanæ, & tertia, vel quar-
 ta vini Rhenani parte remixtam. Qui etiam frigidi-
 oris naturæ sunt, vini plus potare possunt; quando-
 quidem sumtis tam copiose aquis, fitis non adeo esse
 solet intensa. Porro non omittenda corporis exerci-
 tatio, quæ mirifice favet effectui aquarum secundan-
 do.

do. Instituitur hæc commodissime duabus horis ante, vel quinque aut sex horis post pastum, confecta jam digestionem. Cavendum vero summopere ne corpus frigidiori vespertino aëri, post solis occasum exponatur, sed ab eo quovis modo defendatur. Si secus fit, perspiratio intercipitur, somnus turbatur, multaque in valetudinem redundant, cum successus impedimento, incommoda. Atque demum, ut breves simus, vitentur sub aquarum nostrarum usu omnia, quæ vitanda, & observentur omnia, quæ observanda, tam a D. PRÆSIDE passim, quam ab aliis scriptoribus pluribus præscripta sunt & IX inculcata.

F I N I S.

